

УДК 37.033:502/504]-057.84

ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Бережок В. Ю.

У статті розглядається значення природоохоронної діяльності в екологічному та естетичному вихованні старшокласників. Охарактеризовано функції природоохоронної діяльності, процес прищеплення учням навичок естетичного сприймання природи, розвиток у дітей почуття прекрасного у процесі праці.
Ключові слова: природоохоронна діяльність, природа, позаурочна діяльність, естетичне ставлення, мотиваційна сфера.

В статье рассматривается значение природоохранной деятельности в экологическом и эстетическом воспитании старшеклассников. Охарактеризованы функции природоохранной деятельности, процесс привития учащимся навыков эстетического восприятия природы, развитие у детей чувства прекрасного в процессе труда.
Ключевые слова: природоохранная деятельность, природа, внеурочная деятельность, эстетическое отношение, мотивационная сфера.

The article discusses the importance of the environmental activity in ecological aesthetic education of high school students. It describes functions of the environmental activity, the process of cultivating an aesthetic perception of nature, the development of children's sense of beauty in the process of work.
Key words: environmental activity, nature, extracurricular activity, aesthetic attitude, motivational sphere.

Виховання в людей дбайливого ставлення до природи починається з дитячих років. Шкільні роки – найбільш активний період формування світогляду людини, характеру, звичок, ставлення до навколишнього світу. Тому школа повинна повсякденно виховувати в учнів розумне, гуманне ставлення до природи. Безпосереднє спілкування з природою є невичерпним джерелом високих моральних почуттів. Природа є засобом виховання добрих почуттів людини. Конкретним виявом ставлення старшокласників до природи є їхня практична діяльність, у якій відображаються моральні норми, естетичні почуття, розуміння наукових основ охорони природи, якщо вони не втілюються на практиці, недостатньо для природоохоронної діяльності.

Питання залучення учнів до природоохоронної діяльності як необхідної складової у досягненні високої ефективності результатів екологічного виховання вивчали С. Бакланова, М. Дяченко-Богун, Н. Жук, Л. Ілійчук, Ф. Кадол, Г. Троцько, О. Троцька (Україна), Н. Фірсова (Росія).

Природоохоронна діяльність – система, ядро якої утворює структура взаємопов'язаних компонентів: ціннісно-орієнтованого, світоглядного, рефлексивного, перетворювального, пізнавального, креативного; активна практична робота, спрямована на оптимізацію соціоприродної взаємодії на основі законів екології, принципів і норм екологічної етики, детермінованих світоглядною позицією особистості (С. В. Совгіра). Саме така діяльність учнів є невіддільною складовою виховного процесу загальноосвітньої школи.

Дуже важливо, щоб учні брали активну участь в охороні й збагаченні природи. Тільки в процесі практичної діяльності формуються необхідні для охорони природи навички, відповідальне ставлення до природи. Такою діяльністю є садіння рослин, догляд за ними, захист, приваблювання й охорона тварин, боротьба із забрудненням водойм, ґрунту, повітря тощо. Навчання і виховання необхідно поєднувати з трудовою діяльністю учнів, спрямованою на охорону і збагачення природи свого краю.

Природоохоронні поняття та активне ставлення учнів до охорони природи формують на уроках біології та в процесі позакласної і позашкільної роботи. Уся

система навчання і виховання сприяє формуванню в учнів дбайливого ставлення до природи, прагнення своєю працею збагатити її [11].

Сучасні актуальні проблеми взаємостосунків суспільства і природи висувають невідкладні завдання, і одне з них – виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства. Це вимагає переорієнтування екологічного виховання на можливість здійснювати випереджальну підготовку людини до переходу на стратегію сталого розвитку. Екологічне виховання здатне вирішувати майже усі завдання, характерні для такої підготовки. Але слід зазначити, що навчальний процес у школі характеризується тим, що в ньому відсутній окремий предмет "Екологія і природокористування", тому проблема розкривається лише на міжпредметному рівні. При цьому значна частина важливих питань екологічного змісту припадає не тільки на урочну, а й на позаурочну навчально-виховну роботу. Велика роль у формуванні знань і навичок з екології досягається навчальними закладами безпосередньо через залучення дітей до гурткової роботи еколога-натуралістичного спрямування та участі в різноманітних заходах як форми організації позашкільної освіти. Як зазначає Г. Половинко, мережа гуртків екологічного спрямування має важливе значення для формування екологічного світогляду підростаючого покоління [7; 9].

Засоби та методи природоохоронної освіти в навчально-виховній діяльності розглядали свого часу видатні педагоги Я. Коменський, Дж. Локк, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Їх погляди стали підґрунтям для досліджень багатьох сучасних науковців та педагогів стосовно природоохоронної діяльності молодого покоління. Основні напрями розвитку екологічної освіти та виховання школярів у навчально-виховному процесі, а також особливості їх природоохоронної діяльності висвітлено в працях І. Бега, В. Вербицького, А. Захлебного, І. Зверева, В. Крисаченко, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, А. Сидельковського, І. Суравегіної та інших [4].

Так, К. Маргламова у дослідженні "Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі" розглядає роль природоохоронної діяльності в екологічному вихованні. Вона доводить, що природоохоронна діяльність виконує 3 функції у формуванні ціннісного ставлення до природи: *онтологічну* – забезпечує формування комплексу екологічних знань, умінь і навичок пізнання законів навколишнього середовища; *оцінювальну* – забезпечує формування певної системи ідеалів, цінностей і переконань у ставленні до природи; *спрямовуючу* – розкриває сутність екологічно доцільної поведінки і діяльності особистості у довіллі. Дослідниця рекомендує впроваджувати форми природоохоронної діяльності учнів – гуртки, систематичні екскурсії у природу; здійснювати організацію роботи учнів на екологічній стежині, під час проектної діяльності, проводити виховні заходи, експедиції, походи і суспільно корисну роботу екологічного змісту [8].

Продовжуючи думку К. Маргламової, Н. Пустовіт зазначає, що природоохоронна діяльність людини віддзеркалює рівень її екологічної культури. Система вчинків і дій у довіллі відображає екологічну поведінку людини, під якою слід розуміти сукупність соціально та особистісно обумовлених форм повсякденної поведінки в ситуаціях безпосередньої та опосередкованої взаємодії із природою, де знаходить зовнішнє вираження міра усвідомлення самоцінності природи [4; 10].

Аналізуючи праці З. В. Друзь щодо форм природоохоронної діяльності, знаходимо підтвердження, що найефективнішою формою організації природоохоронної діяльності учнів є екскурсії, під час яких вирішуються програмно-навчальна мета й завдання з обов'язковим компонентом екологічної освіти і природоохоронної діяльності. Успіху такої діяльності сприяє й дослідницька робота учнів, під час якої вони розширюють свій екологічний світогляд, оволодівають методами дослідження природи, нагромаджують певний досвід. Суттєве місце у працях науковця відводиться прищепленню учням навичок естетичного сприймання природи, формування гуманістичних ідеалів, адже естетика природи сприяє формуванню почуттів обов'язку й відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності, запобігає заподіяння шкоди природі [6].

Природа – "це один із вічних світів, який є прекрасним, радісним і який ми не тільки можемо, а й повинні зробити прекрасним і радіснішим для тих, хто живе з нами і для тих, хто після нас житиме в ньому", – записав у своєму щоденнику

Л. М. Толстой. У наш час важливо не тільки виробити в учнів переконання у можливості подолати негативний вплив на природу, пробудити в них бажання брати активну участь в охороні природи, а й навчити їх це робити, створити у них досвід такої діяльності [5].

У процесі трудової діяльності людей відбувається як "олюднення" природи, так і "опредмечування" людини. Милування природою не відриває людину від природи, її праці. Тільки "олюднена" природа набуває для людини естетичного значення, людина починає естетично ставитися до явищ навколишньої дійсності [1].

Школа має невичерпні можливості для естетичного виховання учнів у процесі праці. Підготовка учнів до природоохоронної діяльності в межах класно-урочних занять має переважно теоретичний характер. У той же час позаурочні заняття надають учневі більшої свободи вибору, можливість розпоряджатися вільним часом, задовольняти свої пізнавальні інтереси, розвивати нахили і здібності, реалізовувати отримані знання і досвід у практичній роботі з охорони природи. Позаурочна діяльність, яка традиційно розподіляється на позакласну та позашкільну, більшою мірою пов'язана з місцевими соціальними й екологічними умовами, що обумовлюють якість життя громади, частиною якої є самі школярі [2; 3].

Старшокласники беруть участь у роботі на шкільній ділянці, у дослідній діяльності у гуртках юних натуралістів, створюють зелені лабораторії, вирощують квіти, насаджують плодові та декоративні дерева, проводять день птахів, день саду, а також беруть участь у роботі на присадибних ділянках.

Важливо підтримувати в дітей почуття прекрасного в праці, розкривати перед ними романтику праці на ділянках, у лісі, у саду. Естетику праці можна бачити у: предметі праці – природі, у її первісному вигляді або перетвореній; знаряддях виробництва; процесі праці, її красі, ритмічності, злагодженості, темпі, змісті, можливості творчості. Загалом, праця – прекрасна своїм результатом.

Характеризуючи роботу учнів на шкільних ділянках, М. І. Калінін зазначав, що успіхи дослідних ділянок необхідно вимірювати, головним чином, який педагогічний ефект їх у загальній системі навчання і виховання школярів, наскільки вони сприяли підвищенню якості навчання, наскільки учень старших класів навчився працювати і привчився до праці та полюбив її.

Великі можливості для виховання естетичного ставлення до природи в процесі праці закладені у роботі гуртків та навчально-дослідних ділянках.

Щоб праця справила естетичний вплив, слід досягати глибокого розуміння учнями мети виконуваної роботи й усвідомлення творчого характеру праці. Людина відчуває радість, насолоду від праці тоді, коли вона поставила перед собою мету і досягла її. Якщо ж мета незрозуміла і праця не цікавить, не захоплює учнів, виконується не за власним бажанням, то вона не матиме позитивного виховного впливу на них [1].

Як і в кожному виді діяльності, у природоохоронній можна виділити *основні структурні компоненти*: інтелектуальний, операційний і мотиваційний. Характерні особливості кожного з цих компонентів визначаються специфікою даного виду діяльності. До складу природоохоронної діяльності входять екологічні знання *інтелектуального компонента* – екологічні знання, які формуються в учнів під час урочної та позаурочної роботи, *операційного* – вміння і навички з охорони природи та *мотиваційного* – сукупність збуджувальних причин діяльності людини у природі.

До основних умінь і навичок природоохоронної діяльності, що їх можна сформулювати в учнів під час навчання у школі, вчені А. М. Захлєбний, І. Д. Зверєв, І. Т. Суравегіна відносять уміння:

- оцінювати стан навколишнього середовища, найближчого природного оточення;
- захищати навколишнє середовище від забруднень і руйнувань;
- пропагувати сучасні проблеми екології та охорони природи [9; 12].

Мотиваційну сферу природоохоронної діяльності, за даними М. О. Рикова і Б. Г. Йогансена, становлять гуманістичні, патріотичні, естетичні, економічні, санітарно-гігієнічні та пізнавальні мотиви. Кожен з цих мотивів визначає характер тих думок і почуттів, що можуть спонукати дитину на виконання певних дій у природі. Ці та інші уміння формуються у ході організації конкретної природоохоронної діяльності,

туристично-краєзнавчої роботи. Довели свою ефективність екологічні акції, проекти, марафони, колективно-творчі справи, рольові та ділові ігри, інтерактивні вправи [12].

Екологічне виховання неможливе без уміння усвідомлювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, виробляти способи розумної і доцільної взаємодії з нею. Учні, оцінюючи стан навколишнього середовища своєї місцевості, не залишаються байдужими, вони виявляють рішучість і бажання діяти заради збереження її чистоти.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що природоохоронна діяльність займає одне з провідних місць у вирішенні завдань екологічного виховання, сприяє розширенню змісту екологічної освіти, урізноманітнює його форми, формує уміння і навички розвитку естетичного ставлення до навколишнього середовища, виховує у підростаючого покоління любов, почуття відповідальності, бережне ставлення до природи та примноження природних багатств.

Опанування природоохоронних ідей, безпосередня участь у збагаченні й охороні природи є основою того, що учні поводитимуться так, щоб не завдавати їй шкоди.

Праця на ділянці дає учням широкий простір для творчості, виховує в них почуття бережливого ставлення до природи, до садів, заповідників та інших насаджень, стимулює школярів до охорони природи як суспільної власності.

Література

1. Артеменко М. М. Природа і естетичне виховання учнів / М. М. Артеменко. – К. : Рад. школа, 1984. – 80 с.
2. Guidelines for the Development of Non-Formal Environmental Education / Prepared by A. J. Young, M. J. McElhone. – UNESCO, 1987. – 52 p.
3. Друзь З. В. Виховні технології в сучасній школі / З. В. Друзь. – Кривий Ріг : КДПУ, 2005. – 256 с.
4. Дудік Г. П. Природоохоронна діяльність учнів екологічного ліцею / Г. П. Дудік // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 4. – С. 75–80.
5. Екологічне виховання учнів : посіб. для вчителів / уклад.: П. М. Щербань, Є. І. Коваленко, Т. Д. Пінчук та ін. ; за заг. ред. П. М. Щербаня. – Ніжин : Видавництво НДПУ, 2003. – 238 с.
6. Кондрашова Л. В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посіб. / Л. В. Кондрашова, О. О. Лаврентьєва, Н. І. Зеленкова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – 187 с.
7. Кучерявий В. П. Екологія : підручник / В. П. Кучерявий. – 2-ге вид. – Львів : Світ, 2001. – 500 с.
8. Маргламова К. Г. Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Маргламова К. Г. – Умань, 2011. – 21 с.
9. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів / Г. Половинко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – № 16. – С. 4–5.
10. Пустовіт Н. Компетентнісний підхід до формування культури екологічної поведінки школярів / Н. Пустовіт // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Видавець Д. Зволейко, 2009. – Вип. 15, кн. 1. – 564 с.
11. Слободян І. М. Природоохоронна робота в школі / І. М. Слободян. – К. : Радянська школа, 1979. – 61 с.
12. Шарко В. Д. Екологічне виховання учнів під час вивчення фізики : посіб. для вчит. / В. Д. Шарко. – К. : Рад. шк., 1990. – 207 с.